

**ПЕДАГОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ ПРИ ФОРМИРАНЕ
НА УМЕНИЯ ЗА НЕЗАВИСИМ ЖИВОТ НА ДЕЦА В НЕРАВНОСТОЙНО
СОЦИАЛНО ПОЛОЖЕНИЕ**

д-р Искра Цанкова Петкова
Медицински университет – Плевен

**PEDAGOGICAL ASPECTS OF SKILLS FORMATION FOR INDEPENDENT
LIFE IN CHILDREN WITH UNEQUAL SOCIAL STATUS**

Iskra Tsankova Petkova
Medical university – Pleven

РЕЗЮМЕ: Педагогическите аспекти във формирането на уменията за независим живот на децата в неравностойно социално положение са насочени към: определяне същността на уменията на детето, определяне на неговите интереси и потребности; формиране на основни значими умения за самото дете. Обяснени са особеностите в термина “деца в неравностойно социално положение“. Разгледани са методологичните принципи при формиране на умения за независим живот. Показани са основните модули на **Наръчник за формиране на умения за независим живот** разработен за деца в неравностойно социално положение на възраст 9-18 години и адаптиран за по-малка възрастова граница.

Ключови думи: *дете, независим живот, принципи, модули, неравностойно социално положение*

ABSTRACT: The pedagogical aspects of skills formation for independent life in children with unequal social status are targeted at defining the essence of children 'skills, specifying their interests and needs, forming basic important skills for the children.

The specifics of the term “children with unequal social status” are explained. The methodological principles of formation of skills for independent life are displayed. The main modules of **Guidelines for formation of skills for independent life**, developed for children with unequal social status aged 9-18 and adapted for a lower age level, are presented.

Key words: *child, independent life, principles, modules, unequal social status*

Да си **независим** означава да си самостоятелен, свободен, да не си подчинен. В същността на предмета на педагогиката е възпитанието, образованието и обучението на хората. Затова педагогическите аспекти във формирането на уменията за независим живот на децата в неравностойно социално положение са насочени към:

- определяне същността на уменията на детето, определяне на неговите интереси и потребности;
- формиране на основни значими умения, чрез осигуряване на условия за прилагането им в практиката;
- създаване условия за трайно усвояване на уменията, чрез предоставяне на възможности за личен опит, стимулиране на оценката и промяна на поведението в правилна посока.

Детето в неравностойно социално положение

Детството е особен и значим период за цялостното развитие на личността. Феноменът „детство“ винаги е занимавал и продължава да занимава психолози и педагози и винаги ще представя нови и интересни страни от своята същност. В този период, както в никой друг период от живота на човека, у детето настъпват количествени и качествени промени във физическото и психическото му развитие.

Определена категория деца обществото определя като „**деца в неравностойно социално положение**“. В широкия смисъл на думата в нея попадат всички онези деца, които са „... оставени без достатъчно любов и грижи, търпящи недоимък или педагогически неумения“ (Колева, 1994: 20).

Терминът „деца в неравностойно социално положение“ се използва за деца, обособени в следните групи:

- деца, живеещи и възпитавани в семейна среда, при които причините за неравностойното социално положение са вътре в самото семейство. Това са така наречените „семейства със специфични проблеми“;

- деца, живеещи и възпитавани извън семейството, в домовете за деца (деца – сираци; деца, чиито родители са лишени или са се отказали от родителски права). Неравностойното социално положение тук се обуславя от липсата на семейна среда (Колева, 1994: 8). Приема се, че децата инвалиди се включват към първите две групи.

Към групата на децата в неравностойно социално положение се причисляват и изоставените деца. Понятието „**изоставено дете**“ се разглежда от правна, психологическа и социална гледна точка:

а) *от правна гледна точка*, това е дете, което е останало без грижите на двамата си родители поради тяхната смърт, отнемане на родителските им права или не получава необходимите грижи от тях;

б) *от психологическа гледна точка*, когато между детето и родителите е изградена емоционална връзка, но поради негативни житейски събития (смърт, развод, липса на средства и др.) родителите се отказват от родителски права в полза на бъдещето отглеждане на детето;

в) *от социална гледна точка*, за изоставени деца се считат тези, които живеят в специализирана институция за деца или на улицата (Проект „Реформа за повишаване благосъстоянието на децата в България“, 2006).

Причините за изоставянето на децата се свързват с бедността и липсата на достатъчен брой и адекватни социални услуги за подкрепа на деца и семейства в риск. Към рисковите групи спадат семейства в неравностойно социално положение с ниско качество на живот и влошен психосоциален климат, както и деца с физически и/или интелектуални затруднения.

Методологични принципи при формиране на умения за независим живот

Състоянието и актуалните проблеми на децата в неравностойно социално положение създават предпоставки за особен тип отношение към тях и ги обособяват в застрашена група от различни злоупотреби. Широко известно е, че те трудно се социализират и не винаги успяват да организират независимостта на своя живот.

Причините за техните проблеми са многофакторни и са свързани с:

- влиянието на средата в която живеят – продължителна институционална грижа и липса на ефективна връзка и подкрепа от семейната среда. От друга страна се наблюдава и негативно влияние на семейната среда, свързана с нивото на култура и бит на родителите;
- особености в здравословното им състояние и социалният им статус – не винаги достатъчно добре развити социални, здравни и образователни услуги в общността;
- влияние на възпитателните фактори – липса на целенасочено, системно организирано възпитателно въздействие, адекватни модели на поведение от страна на възрастните, емоционална връзка със значим възрастен, особено за децата отглеждани и възпитавани в специализирана институция.

Всичко това разбира се влияе върху отделните компоненти на възпитателния процес и върху цялостното развитие на детето. Редица изследвания показват, че за тези деца на преден план се поставят проблеми като:

- липса на умения и навици за самообслужване и спазване на хигиенни норми (за голяма част от тях);
- недостатъчно добре овладени умения за общуване с връстници и възрастни и изразени речеви проблеми за някои от тях. Тази особеност е от изключително значение особено за децата в училищна възраст;
- бедна познавателна сфера за природата и обществото, която създава затруднения при овладяване от детето на учебния материал и подготовката му за училище;
- трудна социална приспособимост и липса на трайна емоционална насоченост и привързаност.

Тези дефицити в развитието на детето поставят необходимостта от целенасочено възпитателно взаимодействие и изграждане на среда, която да гарантира емоционалният комфорт на детето.

Като се имат предвид тези особености с деца и възпитатели от дом за деца, лишени от родителска грижа в страната е апробиран **Наръчник за формиране на умения за независим живот**, който е изключително подходящ за работа с деца във възрастовата граница 9 – 18 години.

Отчетените резултати и обективната обстановка поставят необходимостта от внедряването на подобен наръчник за работа с деца от предучилищна и начална училищна възраст. Съвместно с експерти от Международни социални служби – България и Дом за деца, лишени от родителска грижа „Детелина” гр. Плевен е адаптиран **Наръчник за формиране на умения за независим живот за деца от 3 до 9 години**.

Обучението по наръчниците има за цел да развие необходимия капацитет на децата и младите хора да се справят сами с живота, да се подпомогнат да усвоят адекватни умения, да се мотивират да изградят правилно поведение за реалния живот (Александреску, Ангелеску, Кирицеску, 2007 : 15).

Обемът на съдържанието и поставените цели в наръчниците се съпоставя със специфичните характеристики на познанието на децата от различните възрастови групи, потребностите им и възможностите им, предложените знания да бъдат усвоени.

Определените цели имат градивен характер и следват спираловиден принцип на усвояване на знания и умения. При определянето им се има предвид особеностите на всяка възрастова група, динамиката в развитието на децата, както и спецификата на потребностите им. Формулираните основните цели по теми имат актуален характер за децата в неравностойно социално положение. Така структурирани, целите водят до системно усвояване на необходимите умения у децата за приобщаването им към социалната среда, за усвояване на норми на поведение в обществото. По разделите: „Хранене”, „Грижи за здравето”, „Подходящо облекло и грижи за дрехите”, „Градът в който живее”, „Домът в който живее” и „Училището в което учи” формулираните цели имат интегративен характер, позволяват някои от занятията да се обединяват или взаимно да се допълват.

Съдържанието на дейностите в занятията е структурирано на базата на общо-дидактически принципи (**нагледност, активност, достъпност, системност и последователност**) и основни принципи във възпитателния процес (**целенасоченост, единство в изискванията, уважение и възискателност към личността на детето**). Съвместно с тях се прилагат специфични за процеса на усвояване на знания и умения за независим живот принципите за **помощ за самопомощ и равенство и забрана за дискриминация**.

Осъществяването на принципите в единство гарантира, че в процеса на планираните дейности, в условията на сигурност сътрудничество и взаимодействие, се реализира поставената цел за усвояване умения за независим живот.

Подборът на съдържанието е съобразено с:

- конкретните цели на дейността;
- възрастови, индивидуални особености и наличие на жизнен опит и степен на развитие на познавателните процеси на всяко дете;
- отчитане и задоволяване на специфичните нужди и потребности на детето в неравностойно социално положение, чрез гарантиране запазването на човешкото му достойнство и спазване нормите на морални отношения с хората, които се грижат за него;
- възможност за подпомагане в процеса на овладяване начини на действия за самостоятелно решаване на поставената задача, за проява на активност и емоционално-познавателно отношение към дейността;
- възможност за личностна изява на всяко дете при гарантиране спазването на равни права в процеса на педагогическото взаимодействие.

При структурирането на съдържанието в занятията водещи са **дейностният, интегралният, диференцираният и личностно-ориентираният подходи.**

Практическото осъществяване на определените цели за усвояване на умения за независим живот изисква:

- да се определят точно потребностите и интересите на детето;
- да се определят конкретните му открити проблеми.

Осъществяването на планираните цели в наръчните е възможно и ефективно след провеждането на *системна и целенасочена диагностика* на проблемите на всяко дете и причините, които са ги породили. С помощта ѝ се анализира степента на усвоените умения за всеки раздел. Определя се спецификата на дефицита в знанията и социалните умения за реализацията на детето в социалната среда. Именно диагностиката дава възможност да се установяват потребностите и интересите, като се отчита влиянието на вътрешните и външни фактори, въздействащи върху цялостното формиране на детската личност.

Цикълът за формиране на умения съдържа три основни етапа:

- определяне същността на умениято: чрез предоставяне на примери, постоянно стимулиране за преповтаряне на това умение – вербално и чрез действия, коригиране в случай на неправилно разбиране или прилагане;
- формиране на основните и най-значими умения чрез осигуряване на условия за прилагането им на практика под наблюдение на възпитателя и наличие на активна обратна връзка, оценка на постигнатото, като се дават препоръки за правилното им прилагане;
- осигуряване на условия за трайно усвояване на уменията чрез предоставяне на възможности за личен опит, стимулиране на самооценката и промяната на поведението в правилната посока (Александреску, Ангелеску, Кирицеску, 2007 : 15).

Подходящи **методи** за работа с децата, съобразени с възрастовите им особености са: **разказ, беседа-разговор, групово дискусия, мозъчна атака, ролева игра, решаване на казус, състезание по предварително зададена тема, работа в малка група**. Тези методи се съчетават с различни средства като: **таблици с готови отговори от типа истина/неистина, изображения, които могат да бъдат коментирани, полезна информация, която се раздава на участниците, интерактивни игри, които могат да стимулират реални ситуации и други** (Александреску, Ангелеску, Кирицеску, 2007 : 24-15). Подборът на методите и средствата за работа с децата се съобразява с конкретните цели, планираните дейности, особеностите на детската група, възможностите за мобилност.

Пътеводител за използване на наръчниците

Съдържанието и на двата наръчника е разделено в пет основни глави. Всяка една глава съдържа по няколко раздела (модули) с ясно формулирани цели по темите.

I. Всекидневни умения за живот: „Хранене”; „Хигиена”; „Грижи за здравето”; „Подходящо облекло и грижи за дрехите”; „Как да управляваме парите си?”.

Целите по този раздел са свързани с овладяване на знания и умения за спазване на здравни и хигиенни лични и обществени норми, свързани с опазване на личното и обществено здраве. Овладяване на умения за избор на подходящо облекло според случая и опазване на личните вещи.

Темата за парите има специфичен характер за по-малките деца. Тяхната особеност се обуславя от необходимостта те да познаят паричните знаци и приложението им, но в същото време техните възрастови особености не им позволяват те сами да ги разпределят и боравят с тях.

II. Умения за живот, свързани с жилището и местните услуги: „Да опознаем града и околностите му”; „Да живеем в самостоятелно жилище”; „Как да се обърнем за помощ към различните институции и как да ползваме обществени услуги?”. За по-малките деца модулите са формулирани като: *Градът в който живее, Домът в който живее, Училището в което учи.*

С работата по тези теми се цели детето да опознае средата в която живее и учи, да познава правила на поведение в нея. Усвояват се знания по правата на детето за равен достъп до образование, правото на лично пространство, избор на значими за него занимания, според потребностите и интересите му.

III. Социални и личностни умения за живот: „Себепознание”; „Моето семейство”; „Овладяване на емоции и предотвратяване на конфликти”; „Общуване”. Темите по модулите кореспондират с правата на детето да живее със своето семейство, да познава и опазва своята идентичност и уникалност. Целта е формиране на умения за общуване с връстници и възрастни, превенция на насилието, умения за преодоляване на конфликтни ситуации.

IV. Сексуално и репродуктивно здраве: „Промените в моето тяло. Репродуктивна система на човека”; „Забременяване и бременност”; „Човешката сексуалност”; „Контрацептивни методи”; „Превенция на полово предавани инфекции”; „Превенция на ХИФ/СПИН”; „Отговорно сексуално поведение”; „Превенция на психоактивни вещества”.

Основната **цел** е формиране на умения за отговорно сексуално поведение, знания за проблемите и последиците които могат да настъпят.

За децата на възраст от 3 до 9 години темата е „**Човешкото тяло**”. **Целта** е да се усвояват знания за човешкото тяло, функции и особености на отделните части, органи, системи. Част от застъпените идеи, свързани със здравето се разглеждат и в темата „Грижи за здравето”.

V. Управление на свободното време: „Какво мога да правя през свободното време?” (за по-малките деца темата на модула е „Дневен режим”); „Умения за организиране на времето”; „Умения за учене”. Темите имат актуален характер и са свързани с подготовката и изпълнението от детето на социалната му роля „ученик”. **Целта** е да се формират умения за изграждане на времеви представи и разпределяне на основни и значими дейности за детето във рамките на деня, да се формират умения за организираност и активно усвояване на знания.

Предложените цели и теми са съобразени с възрастовите особености и потребности на децата. Те са актуални за различните групи деца в неравностойно социално положение. Съобразени са с индивидуалните особености и възможности на децата. Наръчните като цяло представляват интерес за педагогическата практика на различни специалисти, работещи с деца в неравностойно социално положение.

Литература:

1. Alexandresku, E., Angelesku, K., Kiritsshesku, S. (2007), Naruchnik na obuchiteli. Formirane na umeniya za nezavisim zivot “Smart AY” EOOD
2. Kotsheptshiya za sotshializatshiya na detsha ot romski proizhod v neravnostoyno sotshialno polozhenie /v usloviyata na detshka gradina /. (1994), Pod redaktshiyata na I. Koleva. Firma “Mikra”
3. Proekt “Reforma za povishavane blagosustoiyaniето na detshata v Bulgariya”. (2006), Obuchenie po upravlenie i predostavyane na usluzhi za detsha i semeystva v obshtnostta. Institut po industrialni otnocheniya i meniddzhmunt “OKOM”. Sofiya